

Nogle lesjekrus i Nordiska museet.

Folkekunst har som al kultur og al kunst sine sterkere og sine svagere perioder. Der kan gå lange tider uden sterk produktiv trang — indtil der så pludselig kommer mere bevægelse. Det er ligesom noget frigjøres, og evnerne folder sig ud. I kunstens historie har vi ikke én renaissance, men mange. I vor folkekunst har vi fra omkring 1750 en rig kunstnerisk periode, og den holder sig en c:a 100 år, ikke ensartet og monotont, men skiftende og i udvikling. Henimod udviklingens slutning ejer vor folkekunst alt det urolige, lunefulde og bizarre, der gjerne karakteriserer sene stilistiske udviklingsstadier. Det motiv, der dukker op og ligesom samler al den kunstneriske interesse, er den gamle akantusranke. Det er jo et gammelt motiv, som, efter at det en gang er formet, aldrig senere opgives. Det bliver et verdens motiv, der bølger gennem alle århundreders dekorative kunst. Den når til Norden i tidlig romansk tid¹ og holder sig middelalderen igjennem. Under renaissancen dyrkes den med smagfuld ro sammen med en række andre motiver, indtil den senere barok afvinder akantusranken en helt ny interesse. Herfra kommer den ind i vor folkekunst, og her oplever vi så en af stilhistoriens mange gjenfødelse. Som den frodigste kratskog gror ranken frem og formelig trykker væk alle de ældre dekorative motiver. Selv et så radikalt formet dekorativt program som roko-

¹ B. SALIN: *Studier i ornamentik i Antikvarisk tidskrift*. D. 11. Stockholm 1890.

koens formåer ikke med alle sine stakatosnirkler at overvinde den gamle rytmiske og harmoniske ranke. Vel bliver den urolig og ilter under denne nervöse stil, men den lever dog kraftig og sterk under hele rokokkoens tid og trives i vor folkekunst langt ind i det 19:de århundrede. Det er en rankens renaissance i vor folkekunst, et merkeligt dekorativt opkomme, der kan sidestilles med vore to tidligere dekorative storhedstider: den der taler ud af vore stavkirkers portaler og den der ristet sig ind opover stavnen af det nyfundne vikingeskib. Naturligvis stilen og tonen er forskjellig, som sagaerne er forskjellig fra Edda, og disse igjen fra stev og eventyr. Disse mangletrær, bogtrær, smørtiner og hövrer faar jo aldrig den festlige karakter som vikingeskibenes stavne eller stavkirkenes portaler. Den virker liden og småtskåren denne vor folkekunsts sidste dekorative periode i forhold til vor ældre hövdingestil, men rigdommen, det sprudlende liv, den enestående lidenskab, hvormed ranken dyrkes rundt om i vore norske fjelddale, gjør denne periode til en af de merkeligste udslag af hjemlig dekorativ folkekunst, ja af folkekunst overhovedet.

En række krus i Nordiska museet fra Lesje giver i mange retninger et ganske godt og lokalt afgrændset billede af ranken og især af dens fremkomst og tilbliven i dette distrikt. Selve brugen af krus er vel et udslag af renaissancens kultur. I middelalderen benyttedes de gamle horn, der iövrigt hos vore bönder har været brugt ganske længe. De aflöstes af bollerne, hvoraf museerne har en hel række store og små, bemalede og udskårne i de forskjellige former bevaret. De giver et ganske imponerende billede af fortidens drikkeskikke. Det er ganske karakteristisk, at det er Telemarken og Sætersdalen, der i så meget synes at representere et ældre kulturlag, som er denne drikkeskiks egentlige hjemland, medens man på Oplandene og i Gudbrandsdalen har foretrukket krusene. En mængde af de gamle stenkrus, der er kommet ind til de forskjellige museer og til privatsamlinger skriver sig herfra. Det samme gjælder Nordiska museets rige samlinger på dette område. De ældste trækrus er rødmaledede og har renaissancens höie slanke kandeform, senere får de sit bekjendte

lavere, mere stutte udseende. En type for sig er en række pragtfuldt udskårne krus, der findes i Nationalmuseet i København, og som skriver sig fra Norge. Det historiske museum i Kristiania har også flere, der hører ind i samme kreds, omend ikke fuldt så vakre. Norsk folkemuseum har også et par. Disse krus svinger sig ind i den brogede baroks hele lunefulde stil. Her har vi fremstillet antikens gudeverden, religiøse optrin, allegorier på sanserne, bibelske heroer og hvad de nu var alle disse personer og optrin, der hørte med i datidens dekorative fællessprog. Imellem



55. Krus fra Norge.

H. 0,32 m. Nationalmuseet. København.



56. Krus fra Norge.

H. 0,32 m. Nationalmuseet. København.

kan der komme noget hjemligt ind helst fra dyreverdenen: en björn, der ligger og sover under et træ, nogle kloge fugle eller lignende. Fig. 55 og 56 viser to af disse pragtkrus med hele tidens rige og brogede dekorative udfoldelse. Hvem der har udført denne gruppe trækurs er ikke godt at sige. Er det bondekunstnere, hvad ikke er helt udelukket, har de holdt sig nær indpå tidens kunst. Sandsynligvis har de da haft forbilleder at skjære efter. Vi har også efterretning om, at præster i ensomheden på landsbygden har lagt sig efter træskjæring. Et godt krus netop i denne stil på Norsk folkemuseum er af en præst Erik Monrad. Det er tidskunst helt og holdent, fremmede planter langveis fra, der gror op her og der på landsbygden. Disse arbejder er præget af en rutineret teknik og

netop denne fortreffelige træskjærerteknik nævnes ofte hos gamle forfattere, når talen er om vore bönders kunstflid. Det er også mere end et tilfælde, at denne kunstgrens største mester i Norden, elfenbensskjæreren Magnus Berg, der opnåede europæisk berømmelse, var bondegut sandsynligvis fra Hedemarken. Han er spidsen på en udvikling, der fører ind i den senere baroke tidskunsts brogede verden. Krusene i Nordiska museet fortæller os om en anden udvikling — gangen fra tidskunst ind i folkekunst. Vi skal ind i en af kunstens små sidedale — for ikke at sige fjelddale.

Renaissancens, stilmotiver har i vor folkekunst fremkaldet en temmelig uensartet periode. Der går forskellige motiver igjen. Først en hel række mere eller mindre heldige figurfremstillinger, der lever igjen på mangletrær, kister og skabe, på krus også. Det er på teppevævningens område, hvor denne periode i vor folkekunst virkelig har frembragt noget af betydning, desuden har renaissancen bragt et vist arkitektonisk moment ind i vore bondemöbler, som lige til den sidste tid har givet disse en bestemt og fast karakter. Dette gjælder især valdersskabene. Renaissancemotivenes langsomme uddöen foregår i vor folkekunst opimod 1700, skjönt man nok har eksempel på enkelte dekorative efternölere langt ind i århundredet. Selve ranken er et sådant renaissancens efternölermotiv. Man kan f. ex. på mangletrær, der har renaissancens karakter, langsomt forfølge dens overgang på mangletrær, der har fået folkekunstens hele præg. Derimod har den gamle renaissanceranke på krus — især på lesjekrus — formet en interessant og egenartet udvikling. Vi skal først forfølge renaissanceranken.

Det ældste daterbare krus med folkekunstens renaissanceranke er i Nordiska museet (fig. 57) og er fra Vang i Valdernes med årstal 1698. Nordiska museet ejer en række af disse krus fra forskellige kanter af landet, især fra Oplandene, hvor den helt konservativt dyrkes på krus hele det 18 århundrede ud. Det er en vandrettype, der ikke synes at være lokaliseret. Fra hver side af hanken bölger to ranker frem, der mödes ved et midtparti. Vi har den fra Lesje i flere eksemplarer, og her höit oppe i Gudbrandsdalen skal man bygge videre på denne rankeformation. Dog er det merkelig, at denne

ranke, der virker så renaissancesmagfuldt og vel afveiet, aldrig har fået nogen større indflydelse. Den lever igjen heroppe, men kun på krus og tiner. Fig. 58 viser et krus fra Dovre, et distrikt der ornamentalt hænger helt sammen med Lesje, og som har samme karakter som fig. 57. Imidlertid begynder omkring 1750 den sterke kunstneriske produktion i vor folkekunst. Ranken bliver heroppe i Lesje rigere og rigere udarbeidet. Den formelig fyldes af små krøllede biranker i samme flade relief. Samtidig begynder rankens



57. Krus fra Vang, Valders.
Med år 1698.
H. 0,23 m.
Nord. m. nr 23,738.



58. Krus fra Dovre.
H. 0,24 m.
Nord. m. nr 40,778.

knudepunkt at blive et hovedmotiv, hvorom det ornamentale grupperer sig. Den gamle rytmiske ranke opløses. Denne ornamentale udvikling kan udmerket forfølges på de senere lesjekrus. Fig. 59 har endnu den rytmiske ranke bevaret, rigtignok rigt overgroet. På det vakre krus fig. 60 er ranken opløst. Derimod begynder den her på den øvre list at bølge rytmisk i modsætning til de ældre palmetdannelser oventil. I denne ornamentik eller nær beslegtet med denne findes en hel række vakre lesjekrus. På flere frem-

træder det nye ornamentale knudepunkt sterkere f. ex. fig. 61, hvor ranken på midtstykket er helt opløst. Her føres lige over i en ornamental nydannelse: en næsten kvadratisk opfattet ranke, der bliver meget almindelig netop i dette distrikts dekorative kunst. Fig. 62 og 63 viser forskellige af disse opløste, i kvadrater fremstillede rankeformationer. At denne udforming er ganske tidlig kan man



59. Krus fra Lesje.
H. 0,26 m.
Nord. m. nr 40,839.



60. Krus fra Dovre.
H. 0,295 m.
Nord. m. nr 40,745 a.

se på fig. 64, der jo til hele sin karakter er i slegt med den gamle renaissanceformation af ranken.

Heroppe lever og trives så en afart af den rolige, vel afveiede renaissanceranke. Det er en yndet lokal formation, der ligesom stopper heroppe, forsåvidt et sent sideskud på en gammel stamme, der stiltfærdigt og nobelt har levet oppe i en fjern fjeldbygd. Merkelig nok var det netop i denne bygd Jakob Klukstad arbejdede, den mand der bragte ny fart og nye impulser ind i ranken og ranke-dannelsens kunst.

I de øvrige distrikter af Gudbrandsdalen, hvor ikke renaissance-ranken som i Lesje fik en ny, fri udformning, er det en usikker eksperimenteringens tid. Noget opløst og usikkert præger ornamentiken. Snart snor en renaissanceranke sig dobbelt, snart er den opløst i små kvister med blomster på, snart dukker menneskehoveder frem, snart dyreformationer. Man ser en usikker og søgende ornamen-



61. Krus fra Lesje.

H. 0,25 m.

Nord. m. nr 32,803.



62. Krus fra Lesje.

H. 0,28 m.

Nord. m. nr 40,872.

tik. Dette spores iøvrigt i folkeornamentiken rundt om i hele landet i perioden for 1750. Det motiv, der kanske netop i denne tid har størst interesse, er et slags realistisk bladblomst og kvistmotiv, som også spores på en hel række krus fra Lesje. Ganske merkelig er den forskellige måde disse realistiske motiver behandles i de forskellige distrikter. I Telemarken forekommer de ganske ofte både på krus og mangletrær. Fig. 65 viser et sådant telemarkisk krus. Fra en urne eller potte vokser en realistisk stængel frem med blomster, blade og knopper. Det 17 århundredes kjære tulipan går næsten altid igjen. Det er dog noget friere og freidigere over den

telemarkiske »realistiske» ornamentik end over den gudbrandsdalske. Fig. 66 og 67 viser denne ornamentik på lesjekrus. Fra en urne eller potte gror også her en bladvekst frem med blade, blomster og knopper. Motivet findes med forskellige varianter over hele Gudbrandsdalen. Den synes nærmest dyrket i perioden før ranken blev en virkelig ejendom i vor folkekunst. Meget tyder på, at vi også



63. Krus fra Dovre.

H. 0,29 m.

Nord. m. nr 40,745 c.



64. Krus fra Lesje.

H. 0,24 m.

Nord. m. nr 40,832.

her oprindelig har at gjøre med et gammelt renaissancemotiv. Urnen med blomster forekommer ret ofte. Motivet dyrkes med stor iver på lesjekrus, og jeg vilde gjerne i disse se en ornamental smag, før den senere ranke med sin altbeherskende magt trådte frem. Mellem den uddøende renaissances motiver og den nye ranke tror jeg at se en periode, hvor karveskuret på den ene side og en vis realistisk eksperimentering på den anden danner hovedinteressen. Som udslag i vor bygd af denne realistiske eksperimenteren ser jeg den række krus herfra med kvister, blad og blomster, hvoraf de to afbildede danner et eksempel.

Gudbrandsdalsrankens mester, Jakob Klukstad, er fra Lesje. Men det er ganske merkeligt, at det distrikt, hvor man mindst merker hans indflydelse, er netop Lesje. Det synes at gjælde for denne bygd som for andre bygder: de liker ikke sine egne profeter. Klukstad blev profet i Våge, i Hedalen, i hele nedre Gudbrandsdalen, kort sagt rundt om spores hans indflydelse. Men lesjeranken vokser sig



65. Krus fra Telemarken.

H. 0,20 m.

Norsk folkemuseum.



66. Krus fra Lesje.

H. 0,28 m.

Nord. m. nr 40,891.

frem uden sterkere påvirkning fra Klukstad. Lesjeranken er ikke så ensartet og dens udvikling ikke så »stilfuld» som den egentlige gudbrandsdalske ranke. Udskjæringen er ikke dyb. Imellem virker den næsten som en blot ristet tegning. Derimod har den i sin første form noget ældre over sig, noget enkelt og »arkitektonisk». Jeg har ikke seet denne rankeformation på noget krus. På mangletrær forekommer den oftere.

Imidlertid må man altid huske på, at ranken i vor folkekunst er en aflægger af den senbaroke, store festlige akantusranke, og at

dens egentlige indmarsch falder sammen med den ejendommelige stilistiske formuleringen af de dekorative principer, der går under navn af rokoko. Den har fået sit præg af begge bevægelser. Rokoko er jo ikke bare et muslingsmotiv, der kommer ind i de dekorative kunster. Vi ser bag dette navn en hel kulturperiode. Det er det nervøse, febrilske, spillende, lette, der former liv, kultur, smag, kunst,



67. Krus fra Lesje.

Med år 1759.

H. 0,26 m.

Nord. m. nr 40,894.



68. Krus fra Dovre.

H. 0,19 m.

Nord. m. nr 40,778.

og som på det dekorative formår at skabe en ny stil. Netop dette går igjen i vår folkekunst, hvorfor denne kunst af tidligere forfattere stadig er blevet kaldt »bonderokoko». Dette er både rigtigt og galt. Ånden er rokokoen, men motiverne, hvorpå der bygges, er ikke hentet herfra. Naturligvis forekommer meget rokokomotiver i vor folkekunst, men ranken er langt sterkere og kraftigere. Denne forandres, imellem løses den helt op, og denne gamle aristokrat, som man helst tænker sig i forbindelse med lidt høitidlige stilperioder, optræder med en udfordrende løssluppenhed, en landlig freidighed,

der klæder den gamle ganske godt. I vor rosemaling, der også for en stor del bygger på ranken, danser nævnte aristokrat formelig den vildeste »springer» eller »halling». Det er rokokovens ånd, der er gået i det gamle motiv. En mand som »Blomstermesteren fra Ringebu»¹ har sterkere end de fleste kunstnere i Gudbrandsdalen dette opløsende i rokokoen, medens han dog har forholdsvis lidet af rokokovens



69. Krus fra Dovre.

H. 0,275 m.

Nord. m. nr 40,776.



70. Krus fra Lesje.

H. 0,31 m.

Nord. m. nr 40,942.

motiver. Denne vor rokokogale rankekunst studeres langt tydligere i rosemaling end i træskjæring. Det gjælder her det samme, som Bernh. Salin i sit ovennævnte arbeide siger om den romerske dekorationsmaling: »Den enkle och snabba målningstekniken lämpade sig långt bättre för återgifvandet af ögonblickets ingifvelser än den mera betänksamma plastiska tekniken.»² Dog også her spores öieblikkets indskydelser tydelig nok, og vor træskjærerkunst har i de

¹ Se förf:s uppsats i *Meddelanden från Nordiska museet 1902*. Stockholm 1904. S. 213 o. f.

² Anf. arb. S. 54.

forskjellige distrikter dannet sig forskjellige rankeformationer under indflydelse fra rokokoen. Allerede på krus fig. 61, hvor renaissance-rankens afart dækker det nedre felt, ser man på det övre en ny rankeformation. Der udviklede sig nemlig i Gudbrandsdalen en egen bladverksrokoko. Disse blade dynges sammen, og der søges ved en række linier og uddybninger at få en malerisk, urolig og rokokuartet virkning istand. Det er dette, der trænger ind i ranken. Lejsekrus fig. 68 og 69 viser tydelig denne formation. Flere mangletrær fra Lesje viser også denne ornamentik, ligesom det også er fundet arbejder med denne ranke fra andre kanter af dalen. Jeg antager dog, at hoveddistriktet for denne formation er Lesje, omend den også er dyrket adskillig udenfor Lesje i nærliggende bygder. Det er jo en sprudlende munter ranke, rokokovilkårlig, men dog med det tydelige præg af sin gamle byrd, en fornöielig dekorativ indsats oppe fra en norsk fjelddal. Den viser forbindelse med de store stilstrømninger, og dog har den det særprægede — man har lyst til at sige, en tone fra Lesje over sig.

Det er resterne af renaissanceranken og en begyndende ilter rokokoranke, som man her har seet, endogså på samme krus. Den rolige, runde, sterkt plastiske barokranke forekommer sjeldnere i den mindre dekorative folkekunst. Derimod synes over hele linjen i vor folkekunst efter 1800 en vis freidig, let, selvfølgelig måde i behandlingen af ranken at spores. Den er helt blevet almeneje. Man sporer naturligvis de gamle strømninger, men hele opsynet i denne kunst har fået et langt sterkere særpræg. At krusene fig. 70 og 71 er fra Lesje eller de nærliggende distrikter er ingen, der har



71. Krus fra Lesje.

H. 0,245 m.

Nord. m. nr 40,932 b.

beskjæftiget sig noget med vor folkeornamentik, i tvivl om. Begge disse krus er hver på sin måde typiske. Ranken på fig. 70 med de gamle overskjæringer og bladverkets formationer har en bygdekarakter, der går igjen på en række arbeider. Ranken på krus fig. 71 har, som man ser, en någet anden karakter, en rest af en klarere ranke omgivet af rokokobladverket. Netop dette er også noget, der særlig synes at trives i Lesje. Ornamentiken på disse krus er på en måde nærmere eller fjernere beslegtet med hele den senere lesjeornamentik.

Får man af denne række krus ikke noget helt billede af lesje-rankens mange formationer og varianter (mangletrærne synes i så henseende et bedre material), så viser dog disse her fremførte eksemplarer denne ranke typisk og afklaret. Man kan følge den som en renaissancens arv på de ældste krus, senere isprængt med rokoko og tilslut egenartet og selvstændig isprængt med reminiscenser fra ældre dannelser. Og denne rankeformation ejede magt. I de forskjellige varianter trænger den nordover. Det er egentlig på den senere lesjeranke den nordenfjeldske ornamentik for en stor del bygger. I opdalornamentiken møder man den, også i Soknedalen og forresten rundt om i de nordenfjeldske bygder. Den har sikkert også vandret over til Romsdalen og fordrevet de gamle renaissance-motiver, som der dyrkedes længe. Dog kjender jeg for Romsdalens vedkommende endnu et altfor lidet material. Jeg har her fundet arbeider både af lesjeranken og af den anden ejendommelige gudbrandsdalske formation, som jeg efter dens hovedmester kalder klukstadranken. Denne sidste ranke synes derimod at være blevet en vandretype for den øvrige del af Gudbrandsdalen. Dens indflydelse spores t. ex. også tydelig over fjeldet nede i Valdres. — Som man ser, er de dekorative motiver på stadig vandring.

I sprogstudiet regnes dialekterne som et overordentlig vigtigt material, hvoraf man stadig får kundskab om sprog i gammel tid, og selve ordenes vandringer, deres omformning og omvurdering hører til dette studiums ejendommeligste områder. Her viser sig i al stilhed selve kulturens vandringsveie. Således er det også med ornamentet. Det er noget intimt over dette studium. Selve ornamentets vandringer hører til de mest pittoreske kapitler i stilhistorien, medens

der også på det dekorative findes folkedialekter, tildels meget gode, der på en kraftig måde viser en bygds særpræg, dens lynne. Det er disse dialekter Artur Hazelius, der karakteristisk nok havde sprogmandens uddannelse, først havde öinene oppe for. Det norske folk står i den dybeste taknemlighedsgjæld til ham for hvad han har udrettet for at redde denne ejendommelige del af vor gamle kultur. Omend der er mange og store huller, studeres endnu bedst norsk folkeornamentik på Nordiska museet i Stockholm.

HARRY FETT.
